

ПРОЦЕСИ УКРАЇНІЗАЦІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ ТА ГЕТЬМАНАТ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

У статті розкриваються основні заходи гетьманату П. Скоропадського та наступних форм національної державності по здійсненню започаткованої УЦР політики українізації.

Ключові слова: *Українізація, гетьманат, державність, заходи.*

Ставлення П. Скоропадського і, відповідно, очолюваного ним Гетьманату до українізації, яка була провідною тенденцією визвольних змагань 1917-1921 рр., обумовлювалось рядом чинників: її змістом, формами і методами здійснення, іншими конкретно-історичними обставинами, неоднозначною особистістю самого гетьмана тощо.

Українізація доби визвольних змагань була спрямована на приведення всього духовного, політичного, державотворчого і соціально-економічного життя в українських землях у відповідність до інтересів і запитів корінного етносу – українського народу, який становив абсолютну більшість населення. Українізація була започаткована Українською Центральною Радою навесні 1917 р., яка використала запропонований М.С. Грушевським ще в 1907 р. термін «українізація» [1, с. 178], ввела його в широкий обіг і розпочала ті процеси, що склали її зміст. У своїй резолюції від 22 квітня 1917 р. УЦР визначила, що свою діяльність вона проводить «стоячи на принципі **українізації** (розрядка наша. – В.Ш.) всього життя на Україні» [2, с. 70]. Аналізуючи події того часу В. Винниченко свідчив, що вимога постанов і резолюцій різних товариств і організацій була одностайна: «українізація всіх галузів життя» [3, с. 77]. Українізація в такому розумінні проголошувалася «принципом» і «програмою» УЦР. Цей термін використовувався нею як для позначення змісту і форм широкого поступу українства, так і для визначення напрямку динаміки окремих ділянок народного життя, діяльності конкретних структур і осередків. В цій же резолюції йшлося про «українізацію війська», яка є «невіддільною частиною сеї програми» [2, с. 70]. У доповідній записці УЦР Тимчасовому уряду від 30 травня 1917 р. йшлося про широке розуміння процесу українізації: «...Домагання національної школи, армії, **українізації** всього життя на Україні мають у корені головним чином ...відроджене та визволене почуття й достоїнство людини». [2, с. 96-97].

Політика українізації була стрижнем, головним напрямом, надавала системний характер розвитку УНР на чолі з УЦР і Директорією, Гетьманату, перебігу всієї Української революції 1917–1921 рр. Вона була спрямована на відновлення і забезпечення достойного місця українського народу серед інших націй, його вільний і всебічний

прогрес, відродження і розбудову національної державності, здійснення соборності українських земель, демократизацію всього суспільного життя, піднесення культури, вирішення гострих соціально-економічних проблем в інтересах корінного етносу і всього населення України. В 1917-1921 рр. йшлося про українізацію не народу (він був і залишався українським), і не тільки про дерусифікацію тобто припинення штучної підміни його власного ества російськими (чи якимось іншими) мовою, культурою, державністю тощо, а про приведення у відповідність до національної сутності переважної більшості населення – українця – змісту і форм діяльності тих інституцій, які його обслуговують – держави, її структур, посадовців, політичних і громадських організацій, закладів освіти, науки, різних видів мистецтв, засобів масової інформації тощо.

При цьому УЦР розглядала процес українізації в тісному зв'язку із забезпеченням прав національних меншин. Уже в повідомленні про утворення УЦР (березень 1917 р.) говорилося про здійснення прагнень українства «з забезпеченням прав національних меншостей – росіян та інших», що було закріплено законом «Про національно-персональну автономію», прийнятому 9 січня 1918 р. [4, с. 99-101].

Українізація втілювалась перш за все в складі та національному характері діяльності самої УЦР, яка започаткувала цей процес і очолила його. Особливу увагу УЦР приділяла відродженню національного змісту і форм духовного життя, що в свою чергу було важливим чинником розвитку українізації в інших сферах. Широко запроваджувалась рідна мова в освіті, державних і недержавних установах, політичному житті, в церкві тощо. Повсюдно в школах, вишах почали вивчати українознавчі науки – історію України, українські мову, літературу, право, географію, етнографію, малярство тощо. Розгортались національні преса, книговидання, музейництво, просвітницька діяльність. Після проголошення III Універсалом Української Народної Республіки цим питанням було присвячено 15 спеціальних законів, прийнятих УЦР.

Знаменним явищем українізаційного процесу стало створення чи відновлення діяльності національних політичних партій, яких до кінця 1917 р. налічувалось вже 19 [5], чисельних громадських об'єднань (кооперативних, освітніх, правоохоронних тощо). Активна українізація відбувалась у військових частинах (у тодішній російській армії служило 4 млн. українців).

Одним із головних напрямів українізації в 1917-1921 рр. була українізація державності – діяльність по відновленню і розбудові власної держави. Вже в I Універсалі УЦР проголошувались: «Хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям». [2, с. 101]. Спротив самовизначенню нашого народу, відновленню його духовного життя, державності, комплексній національній розбудові чинили потужні антиукраїнські сили. Це вимагало політичного маневрування. Тому творення власної державності, як й українізацію

всіх галузей життя, Центральній Раді доводилось проводити обережно, тактично виважено, щоб не наразити Українську революцію на небезпеку негайного силового придушення російськими владними колами. Не відразу вдавалось знаходити оптимальні шляхи в національному, в т.ч. державному, будівництві, природними були важкі пошуки, дискусії та розбіжності в підходах до нього очільників українського політикуму. Але наданий діяльністю УЦР потужний імпульс національній розбудові сприяв небаченому піднесенню активності українства, яку вже ніхто не зміг проігнорувати.

Характерною була її еволюція назв і змісту документів УЦР. Якщо, спочатку, вони були закличними та рекомендаційними – «відозви», «ухвали», «резолуції», то після надання УЦР легітимності Національним Конгресом (квітень 1917 р.) вона вже видає як суто українські правові акти «накази», «постанови» з обов'язковими приписами. А з червня 1917 р. за досвідом ще Б. Хмельницького та інших гетьманів починає видавати «універсали», які виконували функції актів конституційного характеру. В I Універсалі вперше вживається терміни «закони» щодо актів української інституції, йдеться про найвищий законодавчий орган – «Всеукраїнські збори», про розподіл гілок законодавчої та виконавчої влади. Тоді ж було обрано комісію по підготовці Статуту, тобто конституції України. 16 липня 1917 р. УЦР затверджує Статут Генерального секретаріату, «який являється вищим органом управління на Україні» [2, с. 181]. Стосовно конкретних правових актів назва «закон» почала широко використовуватись з листопада 1917 р., після видання видатного акту українізації – III Універсалу, яким вперше в XX ст. було відновлено українську державність – проголошено Українську Народну Республіку. Всього після утворення УНР було ухвалено біля 90 її законів і законодавчих актів, включаючи і Конституцію. Власні українські законодавчі акти викликали повсюдно загальне піднесення, розуміння того, що саме народ є джерелом влади. Своїм IV Універсалом (січень 1918 р.) Центральна Рада юридично закріпила фактично відновлену III Універсалом незалежну державність і поставила завдання «якнайскоріше», «за кілька тижнів» скликати Українські Установчі збори, які б «закріпили свободу, лад і добробут, Конституцію нашої незалежної Української Народної Республіки на добро всього трудящого народу». [4, с. 104]

Вже під безпосередньою загрозою державного перевороту УЦР 29 квітня 1918 р. ухвалила видатний документ, який мав закріпити досягнення українізації – Статут про Державний устрій, права і вільності УНР – Конституцію держави. В ній Україна проголошувалась суверенною демократичною парламентською республікою, в якій громадянам гарантуються широкі права і свободи [4, с. 330–335]. Гетьманський переворот не дав змоги увійти цій Конституції, як й багатьом іншим законам УНР в дію. Але ці акти залишилися в історії як

приклад мужності й послідовності в українізації державних структур, у відстоюванні прав українського народу.

Таким чином, процес, позначений терміном «українізація», його поява і зміст пов'язані з подіями Української революції 1917–1921 рр., у першу чергу з діяльністю Української Центральної Ради, яка за трохи більше року свого існування і до того ж в надзвичайно складних історичних умовах зуміла попри всі свої невдачі і прорахунки здійснити стільки корисного для народу, скільки ніхто не зробив для нього протягом такого короткого відрізка часу за всю історію. Теоретичні нарботки і досвід УЦР в справі українізації всього життя в Україні, могутню підтримку цієї політики широкими народними масами вже не змогли ігнорувати ні Тимчасовий уряд Росії, ні наступні після УНР форми державності, в т.ч. і гетьманська.

Сам П. Скоропадський – з огляду на його життєвий шлях і вплив різних суспільних чинників – не просто сприймав політику українізації. Він народився в 1873 р. у Вісбадені, де його мати перебувала на лікуванні, і належав до одного з найшляхетніших українських родів. До п'яти років жив в Німеччині, розмовляв тільки німецькою мовою і мав, за його ж словами, «очень смутное представление о своей Родине и населяющих ее людях». [7, с. 381]. Після переїзду в 1878 р. до родинного маєтку в Тростянці на Сумщині П. Скоропадський на вимогу свого діда був навчений російській мові, якою користувався як основною до кінця життя. Одночасно, вбирав до своєї душі перші паростки спорідненості з рідним українським краєм, чому сприяло залучення його з 8-річного віку до участі у будівництві селянської хати, вищепенні – від оранки й посіву до жнив – пшениці на виділеній ділдом ділянці землі, спілкування з ровесниками, збереження у сімейному житті родини українських традицій та звичаїв [7, с. 35-37, 381- 391].

Подальший життєвий шлях П. Скоропадського аж до 1917 р. був тісно пов'язаний з реаліями Російської імперії: навчання в Петербурзькому пажезькому корпусі, служба в російській армії, в складі якої він отримав звання генерала і став флігель-ад'ютантом царя, а протягом 1904-1905 рр. брав участь у боях проти японців і з 1914 р. – у Першій світовій війні. Це, звичайно, аж ніяк не живило його національній почуття і обумовило спочатку його неприйняття як політики українізації УЦР, так і досить непослідовних кроків згаданих вище російських посадовців до проведення її у війську. І навіть намагався всіляко обмежити виконання наказу генерала Л. Корнілова від 18 серпня 1917 р. про українізацію підпорядкованого П. Скоропадському 34-го армійського корпусу [7, с. 70 – 90].

Значною мірою така позиція була наслідком нерідкого в українській історії невміння поєднувати національне і соціальне, які є невіддільними одна від одної сторонами народного буття. Будучи представником прошарку великих землевласників П. Скоропадський

з підозрою ставився до ряду діячів УЦР і тієї складової проголошеної нею українізації, а відтак і до всієї цієї політики, яка передбачала перебудову соціально-економічного життя в інтересах всього населення краю. Йшлося і про переділ земельної власності на засадах більшої рівності, що ввижалося йому неприйнятною «соціалістичною» тенденцією. Принагідно зазначимо, що і в майбутньому нерозуміння необхідності та невміння поєднувати вирішення національних проблем з соціальними, які є двома нерозривними чинниками українізації як важливішого напрямку суспільного прогресу, відіграло фатальну роль у долі більшості політичних сил та діячів в Україні. В діяльності П. Скоропадського це проявлялося і до очолення ним Української Держави, і під час гетьманування, і в роки вимушеної еміграції. Йдеться, наприклад, і про його подяки гітлерівській Німеччині за «звільнення» (!) України в роки Другої світової війни [8, с. 626–627, 729–730]. Як кажуть: «з пісні слів не викинеш».

У той же час і при розгляді діяльності П. Скоропадського важливо, на нашу думку, виходити з розуміння історії як складного і багатозначного процесу. Окремі особистості, хоч би які пости вони не обіймали, тільки учасники велетенських за розмахом і, як правило, неоднозначних подій. І оцінювати кожного з них необхідно в контексті відповідних фактів і явищ з огляду на реальну роль конкретного діяча в конкретному їх перебігу. З наукової точки зору тут неприйнятне спрощене, так би мовити дитяче сприйняття: хороший – поганий, добрий – злий. Історичні події мають переважно суперечливий характер, вимагають для їх осмислення використання не двох фарб (біле – чорне), а всієї гами кольорів, показу реальних наслідків явищ. Позитивна оцінка конкретної дії якогось історичного персонажу не спростовує негативного ставлення до помилкових його вчинків. І навпаки. З об'єктивним баченням несумісні і спроби розглядати історію, як політику, звернуту в минуле, оцінювати його з точки зору вигод тих чи інших сучасних суспільних сил. Такий підхід призвів би до перетворення цієї галузі знань з науки в прислужницю чийхось амбіційних пристрастей, олігархічних інтересів, цинічного політиканства. Колишні події та історичні постаті були такими, якими вони були. Комусь вони подобаються, комусь ні. Але їх не переробиш. І ми повинні мати про них точну, правдиву уяву для користі нинішніх і прийдешніх поколінь. Неправда приносить тільки збитки. І тут важливо знати об'єктивні факти, які складають зміст минулої події.

У ході Української революції 1917–1921 рр. П. Скоропадський зробив чимало корисного для здійснення започаткованої УЦР політики українізації (хоч і не був прихильником частого вживання цього терміну), як і припустився помилок. Це обумовлювалось як особистими якостями гетьмана, його вихованням і життєвим досвідом, так і, більшою мірою, конкретними історичними подіями.

«Меня, – писав він пізніше, – выдвинули обстоятельства, не я ввел определенную политику... , меня события заставляли принять то или другое решение, которое приближало меня к гетманской власти» [7, с. 56]. Хоча, звичайно, на ті чи інші дії майбутнього гетьмана впливали і його українське походження, і сформовані ще в дитячі та юнацькі роки певні риси національної ментальності тощо.

Коли в листопаді 1917 р. 2-й гвардійський корпус під впливом певних політичних сил рушив на Київ, щоб розігнати «українських сепаратистів», П. Скоропадський із своїм 34-м (тепер перейменованим на 1-й Український) корпусом став на захист хоч і нелюбої йому, але української Центральної Ради і національного відродження. А перед тим в жовтні 1917 р. на з'їзді Вільного козацтва в Чигирині його як найбільш підготовленого кадрового військовика українського походження було обрано отаманом цього новоствореного громадського воєнізованого об'єднання [7, с. 39].

Після добровільного виходу у відставку наприкінці грудня 1917 р. на знак протесту проти зміни найвищого військового керівництва УНР (С. Петлюру на посаді Генерального секретаря військових справ замінив адвокат М. Порш, а головнокомандуючим збройними силами УНР став не готовий до цієї ролі, на думку майбутнього гетьмана, Ю. Капкан) П. Скоропадський в середині березня 1918 р. створив об'єднання «Українська Громада» («Українська Народна Громада»), яке стало політичною силою, що за допомогою німецьких військ привело його до влади.

Гетьманат, який наприкінці квітня 1918 р. змінив УЦР та УНР, теж здійснив ряд заходів, що сприяли продовженню українізації, в тому числі щодо розвитку певних національних інституцій народу, його мови, освіти, науки, культури. Зокрема, було збережено національну державність у формі Української Держави на чолі з гетьманом, хоч і в обмеженій присутності німецьких і австрійських військ. Її визнали 14 зарубіжних країн. Вже в першій відозві П. Скоропадський підкреслював український характер нової форми державності, проголошував її метою користь і благо народу і всім дорогої нам України [9, с. 340-341]. Здійснювались спроби відродити притаманний українству проширок козацтва як соціальне підґрунтя суспільного устрою. Був прийнятий закон про обов'язкове повсюдне вивчення і застосування української мови, вимагалось «не ...допустити ні одного кутка [в державі] без української школи», розширювалась мережа українських наукових, освітніх закладів і культурно-мистецьких установ. Були засновані Українська Академія наук, Академія мистецтв, Кам'янець-Подільський університет, ряд музейних закладів тощо [7, с. 228 - 234].

Разом з тим гетьман авторитарно зосередив у своїх руках найвищу законодавчу, виконавчу і судову владу, що відрізнялось від попередніх демократичних методів управління в УНР, надавало йому переважно

силовий характер. Було відновлено поміщицьке землеволодіння, що означало відхід від важливої економічної складової політики українізації УЦР. Також проголошувалось, що етнічне походження людини є її приватною справою. Відтак забезпечення національних і соціальних інтересів українства, які віками попирались і потребували особливої уваги та захисту, гетьманатом не розглядалось як пріоритетний напрям своєї державної політики.

У таких умовах українські політичні сили протягом 1918 р. творили національні за складом, напрямками діяльності і демократичні за природою колегіальні органи (Національний Союз, Директорія, Військово-Революційний комітет), прагнули домогтися відновлення українізації всіх галузей життя з притаманними їй народоправчими засобами. Проголошення гетьманом 15 листопада 1918 р. федерації з білогвардійськими режимами півдня Росії ще більше віддалило від нього національні патріотичні сили.

У створеній в листопаді 1918 р. Директорії та відновленій нею наприкінці 1918 р. УНР українізація була одна з провідних напрямів розвитку, хоча історичні обставини, зокрема безперервні воєнні дії в Україні, втручання в її справи чужоземних сил затрудняли проведення в життя відповідних заходів. Саме виникнення і головний напрям діяльності Директорії об'єктивно стали виявом стремління поновити процес українізації, започаткований в березні 1917 р. Цей орган був утворений українськими політичними партіями і організаціями, які не сприйняли гетьманського перевороту, здійсненого за допомогою німецьких і австрійських штиків. Велика увага приділялась посиленню національного характеру всього суспільного і культурного життя. Вже 26 грудня 1918 р. Рада Міністрів ухвалює постанову про «поширення серед суспільства національного і соціального світогляду». Тоді ж всі міністерства було зобов'язано регулярно інформувати населення про свою роботу, для чого утворити інформаційні відділи і щоденно надавати відповідні відомості Українському телеграфному агентству. 1 січня 1919 р. українська мова була оголошена державною як «обов'язкова до вжитку в армії, флоті і всіх урядових та загальних громадських публічноправних установах». 2 січня морському міністру було запропоновано переробити поданий російською мовою документ і внести його до уряду українською. Приймається закон про вищі органи Української автокефальної православної церкви, яка однині «ні в якій залежності од Всеросійського Патріарха не стоїть». Поновлюється грошова система, запроваджена УЦР: гривня, яка поділялась на 100 шагів, і карбованець, який складався з двох гривень. Постійно асигнуються кошти на розвиток освіти, різних навчальних і культурних установ, на потреби створеного М. Грушевським ще в 1906 р. Українського наукового товариства. В надзвичайно складних умовах безперервних боїв продовжується підготовка правопису української мови. Перевезення шкільних

підручників та іншої літератури були прирівняні до транспортування хліба й інших вантажів першої необхідності.

Директорія, Рада Міністрів як один з пріоритетних напрямів своєї діяльності здійснювали таку важливу складову політики українізації як започатковану ще III Універсалом УЦР (листопад 1917 р.) соборність українських земель. Уже в першому міжнародному документі Директорії – Зверненні «До народів всього світу та їх правительств» – повідомлялось про відновлення УНР та її влади на етнічних українських землях. Важливою подією на цьому шляху став вікопомний Акт Злуки УНР та ЗУНР, оприлюднення якого 22 січня 1919 р. тоді ж оголошено «Днем свята прилучення Галичини до України». Всіляко підтримувались об'єднавчі дії різних частин українства. Було, зокрема, заявлено про сприяння бажанню українського населення Бессарабії об'єднатись з УНР, схвалювалось звернення створеної ним власної Директорії до президента США, урядів Англії, Франції, України, Німеччини, Австрії, Росії та Італії з проханням сприяти цьому, протидіяти насиллю Румунії над Бессарабією. При цьому було висловлено рішучий протест проти насильницьких дій Румунії, яка силоміць в листопаді 1918 р. захопила українські землі цього краю всупереч волі його мешканців, здійснювала щодо них масові грабежі і переслідування.

Але діяльності Директорії, відновленої нею УНР по забезпеченню народу можливості «самому правити самим собою» шляхом українізації всього суспільного життя перешкодили агресивні дії сусідів. Природні для всякого демократичного процесу дискусії і суперечки між різними українськими політичними силами та керівними діячами відновленої УНР щодо шляхів подальшого розвитку революції, форм державного устрою не супроводжувались силовими протистояннями.

Радянська влада, проголошуючи право націй на самовизначення аж до відокремлення, в своїй практичній діяльності спочатку не вживала поняття «українізація» і не здійснювала такої політики. Суперечливо, зигзагами багато радянських працівників йшли до розуміння необхідності враховувати національні прагнення українського народу. Це відображало нерозуміння частиною їх національного питання, відхід інших під впливом кон'юнктурних хибних міркувань від принципових позицій або спрощену одномірну уяву третіх про негайну світову революцію, стирання відмінностей між націями і їх повне злиття. Над багатьма більшовиками тяжів вплив багатовікового російського шовінізму, який нерідко брав гору над теоретичними висновками і політичними гаслами.

Лише в 1919 р. після гірких поразок була проголошена формально суверенна УСРР. А VIII партійна конференція РКП(б) у грудні 1919 р. заявила про визнання її самостійності і прийняла спеціальну резолюцію «Про радянську владу на Україні», в якій зазначалось: «Члени РКП на території України повинні на ділі проводити право трудящих мас учитися і розмовляти в усіх радянських установах рідною мовою,

всіляко протидіючи спробам штучними засобами відтіснити українську мову на другий план, прагнучи, навпаки, перетворити українську мову в знаряддя комуністичної освіти трудових мас. Негайно ж повинні бути вжиті заходи, щоб в усіх радянських установах була достатня кількість службовців, які володіють українською мовою щоб надалі всі службовці вміли розмовляти українською мовою». Таким чином завдання цієї партії щодо національних проблем українства зводились у цьому документі до вживання рідної мови, що звучувало їх зміст.

У цей же час склад КП(б)У поповнився вихідцями з українських політичних партій, які перейшли на платформу радянської влади і виступали активними прибічниками національної розбудови. Недавні члени Центральної Ради боротьбисти О. Шумський, М. Полоз, представник Бунду в УЦР М. Рафес, боротьбисти Г. Гринько, В. Блакитний (Еллан) та інші зайняли високі посади в КП(б)У і радянських установах, разом з колишніми членами УЦР з числа більшовиків домагались задоволення як соціальних, так і національних прагнень народу, стали ініціаторами відновлення українізації.

21 лютого 1920 р. ВУЦВК прийняв постанову «Про вживання в усіх установах української мови нарівні з російською». В ній зазначалось, що ніяких переваг російській мові не надається. Але рідна мова більшості населення – українська не отримувала конкретних гарантій вільного розвитку. Всі державні установи повинні були приймати заяви й інші справи обома мовами. Порушники даного рішення могли бути притягнені до відповідальності. На практиці ж, наприклад, із 90 газет, що видавались в 1920 р. в УСРР, тільки 12 публікувались українською мовою. Діловодство, навіть листування між Наркоматом освіти і ЦК КП(б)У здійснювалось російською [10, арк. 1-176].

9 вересня 1920 р. на засідання політбюро ЦК КП(б)У був розглянутий проект закону «Про українізацію» (вперше в радянському партійно-державному документі з'являється цей термін), який не був затверджений і відправлений на доопрацювання з певними зауваженнями. Одне з них вказувало на те, що установи, які безпосередньо обслуговують населення, повинні мати штатних співробітників із знанням української мови.

А відомий речник відродження української нації в умовах радянської влади колишній боротьбист, а з 1920 р. – член КП(б)У, Голова Держвидаву УСРР, а потім – головний редактор газети «Вісті ВУЦВК» В. Блакитний у цей же час (15 вересня 1920 р.) звернувся з доповідною запискою «З чого починати «українізацію» України». В ній він підкреслював важливість забезпечення фактичної рівноправності мов в Україні, доводив необхідність широкого використання її в державних установах. Зокрема пропонував «для перелому зневажливого ставлення до української мови міщанської маси радянських службовців... видати наказ, хоча б з попереднім визначенням строку, протягом якого вони

повинні вивчити українську мову», публікувати підручники, словники української мови. Особливу увагу Блакитний приділяв необхідності поліпшити роботу преси, яка залишалась «великим зняряддям русифікації», здійснення українізації літератури, де «живуть ще незжиті тенденції упертої загальної русифікації». Важливим Блакитний вважав, щоб радянські і партійні посади займали українці [11, арк.144]. З цього часу (вересень 1920 р.) започаткований ще Центральною Радою термін «українізація» почав вживатись і в радянських партійних та державних документах для позначення значно вужчої за змістом політики.

Список використаних джерел:

1. Грушевский М. Освобождение России и украинский вопрос. Статьи и заметки. – СПб., 1907.
2. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах –К.,1996 – т.1 – 590 с.
3. Винниченко В.Відродження нації – К.,1990 – ч.1 – 314 с..
4. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах –К.,1997 – т.2 – 424 с..
5. Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ століття. Програмові і довідкові матеріали.. – К.,1993 – 336 с.
6. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 р. Документи і матеріали – К., 2003 – 1024 с..
7. Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ, Філадельфія. 1995 – 493 с.
8. Українська політична еміграція:1919 -1945. Документи і матеріали. – К., 2008. – 928 с.
9. Хрестоматія з історії держави і права України, - К., 2003 – 656 с.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ) – Ф.1. Оп.20 – Спр.159.
11. ЦДАГОУ – Ф.1.Оп.20 – Спр.159.

Шевченко В.Ф. Процессы украинизации революционного периода и Гетманат Павла Скоропадского.

В статье раскрываются основные мероприятия гетманата П. Скоропадского и последующих форм национальной государственности по осуществлению политики украинизации, обоснованной УЦР,

Ключевые слова: *Украинизация, гетманат, государственность, мероприятия.*

Shevchenko V. Process of Ukrainization in revolution time and The Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi.

This article is devoted to basic measures of getmanat and other forms of national state to realization of policy ukrainisation, founded of Central Council.

Keywords: *Ukrainisation, getmanat, state, measures.*